

Stevan RAPAĆ¹

GLOBALNI TOKOVI STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA²

Apstrakt: Uprkos činjenici da su mnogi autori pokušali da stvore jedinstvenu i sveobuhvatnu teoriju stranih direktnih investicija, možemo zaključiti da još uvek ne postoji takva teorija. Ono što možemo naći, jeste veliki broj parcijalnih teorija koje objašnjavaju određene trendove i motivacije za takvo kretanje kapitala. Nakon pada Istočnog bloka strane direktne investicije doživljavaju svoj ekspanzionistički rast. Kapital koji je dolazio u post-komunističke zemlje kroz direktne strane investicije, uglavnom je bio u formi privatizacije. Promene u pravcu liberalizacije svetskog tržišta, koje su obavljane uz pomoć Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke i Svetske trgovinske organizacije, omogućile su da strane direktne investicije prodru u sve delove sveta. Na kraju 90-tih godina prošlog veka strane direktne investicije su postale neprikosnoveni instrument međunarodnog finansiranja i osnov za ekonomski rast zemalja domaćina. Svet u 2016. godini može očekivati povećanje priliva stranih direktnih investicija usled rasta tražnje, pre svega u Sjedinjenim Američkim Državama, izazvane niskom cenom nafte, procesom međunarodne liberalizacije uslova za strano investiranje, kao i promotivnih mera zemalja domaćina s ciljem privlačenja stranog kapitala. Najdinamičniji region kako za priliv, tako i za odliv stranih direktnih investicija

¹ Master ekonomista Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Doktorand na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. E-mail: stevan@diplomacy.bg.ac.rs

² Ovaj rad je rezultat naučnog projekta "Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima - spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti" (br. 179029) koji izvodi Institut za međunarodnu politiku i privredu Beograd, a finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

je Azija, naročito njihove zemlje u razvoju. Od 2014. godine, Kina je prva ekonomija na globalnoj listi zemalja s najvećim ostvarenim prilivom stranih direktnih investicija, dok je Hong Kong drugi. Sjedinjene Američke Države, tradicionalni lider u prilivu stranih direktnih investicija, pale su na treće mesto. Što se tiče njihove sektorske distribucije, učešće usluga raste u odnosu na primarni i sekundarni sektor od početka 90-tih godina dvadesetog veka.

Ključne reči: Strane direktne investicije, prilivi i odlivi, liberalizacija, privatizacija, zemlje u razvoju.

1. Pojam i teorija stranih direktnih investicija

Strane direktne investicije (SDI) svoj prvi značajan rast doživljavaju nakon Drugog svetskog rata, kada dolazi do napretka u komunikacionim tehnologijama i transportu. Sjedinjene Američke Države preduzimaju značajna ulaganja u zapadno-evropske države i Japan koje su bile devastirane, a bez čije pomoći nije bilo moguće finansirati njihovu rekonstrukciju. Upravo tada nastaju i prve teorije koje objašnjavaju ovo kretanje kapitala, koje se tada još uvek posmatra kao isključivo jednosmerni proces od razvijenih ka manje razvijenim zemljama i zemljama u tranziciji. Praktično, ne može se govoriti o stranim direktnim investicijama pre Drugog svetskog rata, jer ih teorija, pa i literatura kao takve ne prepoznaje. Sve predratne teorije koje su se bavile kretanjem kapitala iz jednih država u druge odnosile su se na portfolio investicije i druge vidove ulaganja, koje nisu podrazumevale neposrednu kontrolu iz matične firme, odnosno zemlje porekla.

Osnovni nosici stranih direktnih investicija su svakako transnacionalne kompanije, pa je sam pojam stranih direktnih investicija u početku bio posmatran kao sastavni deo međunarodne trgovine, koju preduzimaju ove kompanije. Daning navodi kao osnovnu aktivnost transnacionalnih kompanija, preduzimanje stranih direktnih investicija.³ Transnacionalne kompanije, kao preduzeća globalnog karaktera, postala su dominantni nosioci međunarodne privredne aktivnosti i osnovni činilac stranih direktnih investicija.⁴

³ John H. Dunning, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1993, p. 3.

⁴ O transnacionalnim kompanijama kao nosiocima stranih direktnih investicija videti: Stevan Rapačić, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013, str. 80.

Kejvs smatra da sva ona preduzeća koja upravljaju proizvodnim procesima lociranim u najmanje dve zemlje se mogu nazvati transnacionalnim.⁵ Kao interesantna ističe se definicija koju daje Diken tvrdeći da nije neophodno da preduzeće poseduje drugo u inostranstvu kako bi se smatralo transnacionalnim, već je dovoljno da nad njim ima moć da ga kontroliše, odnosno da njime upravlja *de facto*.⁶ U zvaničnoj literaturi OECD-a nalazimo definiciju transnacionalnih kompanija u kojoj se ovim kompanijama smatraju one poslovne jedinice koje se nalaze u privatnom, državnom ili mešovitom vlasništvu koje su osnovane u različitim zemljama i povezane na takav način da jedna, odnosno više njih može na značajan način da utiče na aktivnosti drugih, pre svega u pogledu raspodela znanja i resursa.⁷ UNCTAD sa druge strane daje jednostavnu, ali široku definiciju transnacionalnih kompanija u kojoj se kaže: „transnacionalne kompanije su inkorporirana ili neinkorporirana preduzeća koja se sastoje od matičnih preduzeća i njihovih filijala u inostranstvu.”⁸

Na osnovu datih definicija možemo zaključiti da poslovanje transnacionalnih kompanija podrazumeva otvaranje filijala širom sveta, odnosno globalnu proizvodnju i stvaranje svetskih proizvodnih lanaca pod poslovnom dominacijom preduzeća u matičnoj zemlji, drugim rečima međunarodnu poslovnu integraciju sastavljenu od delova koji su samostalni, ali i međusobno povezani.

Strane direktne investicije (SDI), kao proizvod transnacionalnih kompanija, podrazumevaju ulaganje u inostranstvu koje preduzima direktni investitor rezident iz jedne privrede/zemlje u cilju preuzimanja kontrole ili trajnog udela u firmi koja posluje u drugoj privredi/zemlji.⁹ Neposredna kontrola nad preduzećem u inostranstvu postoji ako strani investitor ostvari

⁵ Richard E. Caves, *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1996 in: Johnson, Debra and Colin Turner, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, 2003, p. 102.

⁶ Peter Dicken, *Global Shift: Transforming the World Economy*, Paul Chapman Publishing Ltd, London, 1999, p. 177.

⁷ Sandra Stojanović Jovanović, „Međunarodna trgovina i transnacionlane kompanije – supstitut ili dopuna“, *Međunarodni problemi*, Vol. LX, br.1, 2008, str. 98.

⁸ UNCTAD, *World Investment Report 2004*, UN, New York and Geneva, 2004, p. 345.

⁹ IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual*, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009, p. 101.

više od 50% glasačke moći u preduzeću, dok trajan udeo podrazumeva posedovanje najmanje 10% običnih akcija ili drugog oblika vlasničkog kapitala, odnosno glasačkih prava firme u inostranstvu.¹⁰ Iako je ova definicija koju nam daje Međunarodni monetarni fond dovoljno široka da obuhvati sve vrste stranih direktnih investicija, može nam na prvi pogled delovati nedovoljno precizna. Stoga, dodajmo da pored preuzimanja kontrole, odnosno trajnog udela u već postojećoj kompaniji u inostranstvu, strane direktne investicije podrazumevaju i otvaranje filijala i proizvodnih pogona matične kompanije u drugoj zemlji, odnosno osnivanje novog preduzeća koje je u potpunom vlasništvu investitora. Drugim rečima, strano ulaganje se može izvršiti kroz privatizaciju, odnosno akviziciju postojećeg, investiranjem u novo preduzeće (grinfild), kao i kroz braunfild investiranje koje predstavlja hibrid pomenuta dva oblika.¹¹

Šezdesetih godine dvadesetog veka nastaju i prve teorije stranih direktnih investicija, a sve do današnjih dana ne može se reći da postoji jedna sveobuhvatna teorija koja objašnjava strane direktne investicije u svim svojim kretanjima i pojavnim oblicima. Drugim rečima, niti jedna teorija nije u stanju da objasni sve determinate stranih direktnih investicija. Osnovni razlog za ovako nešto stoji u činjenici da se priroda i zakonitosti kretanja stranih direktnih investicija značajno razlikuju od jednog do drugog sektora. Pored ovoga, većina teorija objašnjava investicije poreklom iz razvijenih zemalja, ali ostaje nema pred činjenicom da postoje i investicije iz manje razvijenih zemalja, te nisu u stanju da pruže odgovore na pitanja kako su ovakve investicije moguće i na koji način se bore sa konkurencijom u zemlji domaćinu.

Prve, klasične teorije koje su težile da objasne strane direktne investicije imale su za pretpostavku savršeno tržište karakterisano perfektnom konkurencijom, istim stanjem tehnologije u različitim zemljama i potpunom zaposlenošću. Naposletku, one su napuštene i za potrebe našeg rada izdvojićemo: Daningovu eklektičku teoriju, jer na poseban način obuhvata prethodne teorije; teorije supstitucije izvoza, jer su značajno zastupljene u

¹⁰ Miroslav Antevski, „Razvojni potencijali stranih direktnih investicija: komparativna međunarodna iskustva“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br.1-2, 2009, str. 49.

¹¹ IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual*, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009, p. 101.

literaturi o SDI; kao i teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije iz zemalja u razvoju, jer pokrivaju osnovni nedostatak prethodnih teorija.

Eklektička teorija koju je u svojim radovima od 1977. do 1979. godine, razvio Daning, predstavlja svojevrsni amalgam prethodnih teorija, koji je pretendovao da postane sveobuhvatna teorija stranih direktnih investicija.¹² U svojoj osnovi ova paradigma ima teoriju internalizacije i oligopola, a njima dodaje i treći značajan činilac - lokacionu teoriju. Lokaciona teorija postavlja osnovno pitanje: ko proizvodi određene proizvode ili usluge, gde ih proizvodi i zašto baš tu? Daningova eklektička teorija poznatija je kao OLI paradigma¹³, jer izdvaja tri osnovna faktora prilikom odlučivanja o preduzimanju strane direktne investicije. Radi se o posedovanju sledećih uslova: a) specifičnih prednosti preduzeća; b) prednosti lokacije i c) prednostima internalizacije. Sva tri uslova neophodna su i podjednako značajna prilikom odlučivanja o direktnom stranom ulaganju u inostrantvu. Po ovoj teoriji dovoljno je da samo jedan od navedena tri uslova nije ispunjen, da bi preduzeće odustalo od investiranja u inostrantvu. U tom slučaju bi troškovi stranog direktnog investiranja prevazilazili troškove izvoza, licenciranja ili bilo kog trećeg oblika saradnje sa inostranim partnerom koji ne podrazumeva direktnu kontrolu. Kako sam Daning navodi ova tri uslova predstavljaju svojevrsni tronožac koji se ne može održati ako sve tri noge nisu stabilne.

Specifične prednosti preduzeća mogu da budu u raznim oblicima. One predstavljaju sva ona menadžerska ili marketinška znanja, tehnologiju, patente, brend ili bilo šta drugo što datoj firmi obezbeđuje konkurentsku prednost u odnosu na preduzeća iz iste oblasti poslovanja u zemlji domaćinu. Najčešće se radi o veličini preduzeća, ostvarivanju ekonomije obima, monopolskoj poziciji na tržištu ili jendostavno boljoj organizaciji i korišćenju resursa. Zahvaljujući ovim specifičnim prednostima preduzeće strani investitor je u stanju da nadoknadi sve ili većinu troškova vezanih za poslovanje u stranom i nepoznatom okruženju.

Internalizacija podrazumeva da je kompaniji koja poseduje specifične prednosti isplativije da ih sama neposredno koristi i sprovi na stranom

¹² Dunning, J.H., "Explaining changing patterns of international production: In defense of the eclectic theory", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 41, No. 4. 1979.

¹³ engl.: OLI – Ownership advantages (O), Location advantages (L), Internalization advantages (I).

tržištu, kroz direktno investiranje, nego da ih prepušta inostranom partneru kroz neki od mogućih oblika saradnje. Drugim rečima, neophodno je da cena koštanja poslovanja na eksternom tržištu prevazilazi troškove transakcija na internom tržištu. Sa druge strane, internalizacija je nezamenjiv proces kada za specifične prednosti preduzeća ne postoji spoljašnje tržište. U tom slučaju ove prednosti se mogu plasirati isključivo interno, čime se ujedno ostvaruje i monopolska pozicija u zemlji domaćinu.

Prednosti lokacije podrazumevaju da preduzeće uzima u obzir i faktore lokacije prilikom odlučivanja o načinu prodora na inostrano tržište. Da li će taj prodor biti kroz direktne investicije zavice od: prirodnih resursa koji su na raspolaganju preduzeću; veličine i rasta inostranog tržišta; troškova transporta i ukupne logistike; spoljnotrgovinske, fiskalne i investicione politike zemlje domaćina; cene radne snage i ukupnog stanja ljudskog kapitala; kao i moći konkurentskih preduzeća i političkih i socijalnih uslova.

Daningsova eklektička teorija ima svoj značaj u literaturi o stranim direktnim investicijama, ali ni ona nije uspela da bude sveobuhvatna, jer se brojni primeri mogu naći u praksi koji se ne poklapaju sa njenim osnovama. Osnovna kritika ove teorije jeste da ona nije dovoljno praktična jer sadrži suviše varijabli, pa postaje takoreći neupotrebljiva u praksi. Ipak, za naše istraživanje ona je značajna, jer je Daning 1981. godine, kao odgovor na kritiku dao dodatak eklektičkoj teoriji poznatiji kao "Investicioni razvojni put (IRP)".¹⁴ Investicioni razvojni put kao teorija prihvata činjenicu da država ima značajnu ulogu u privlačenju stranih direktnih investicija i stvaranju uslova za širenje domaćih preduzeća prema inostranstvu. Ova teorija stavlja u korelaciju ekonomski razvoj zemlje, meren kroz BDP po glavi stanovnika (GDP *per capita*), i međunarodnu investicionu poziciju zemlje, koja se meri stokom odlazećih SDI po glavi stanovnika. Osnovna hipoteza jeste da kako država ekonomski jača, menjaju se uslovi za strane investitore, što prouzrokuje povećanje odlazećih i dolazećih investicija, što dodatno utiče na rast BDP-a.¹⁵ Iako nije nazvana tim imenom, ovde se jasno uočavaju osnove teorije efekata

¹⁴ engl. Investment Development Path (IDP)

¹⁵ Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014, p.11.

prelivanja, odnosno teze da strane direktne investicije stimulišu ekonomski rast zemlje domaćina.

Teorije supstitucije izvoza zasnivaju se na pretpostavci da su SDI proizvod strategije preduzeća kojom se prodor na inostrano tržište zasniva na direktnoj proizvodnji u inostranstvu, umesto izvozu na targetirano tržište. Jedan od osnovnih i istorijski gledano prvih motiva transnacionalnih kompanija za ulaganjem u inostranstvo jeste njihova prirodna težnja za obezbeđenjem tržišta po najpovoljnijim uslovima uz najmanje moguće logističke i administrativne troškove. Ostvarivanje proizvodnje u inostranstvu ima brojne prednosti u odnosu na klasičan vid spoljnotrgovinskog poslovanja u kome se roba proizvodi u matičnoj zemlji, a izvozi na teritorije drugih zemlja. Klasičan spoljnotrgovinski posao podrazumeva troškove carinjenja robe, koji se neminovno prelivaju na cenovnu konkurentnost datog proizvoda na inostranom tržištu, dok proizvod izrađen u pogonima filijala u inostranstvu ne podleže carini zemlje domaćina, imajući tretman domaćeg proizvoda.

Najpoznatiju teoriju supstitucije izvoza postavio je Kođima 1973. godine.¹⁶ Ovaj autor navodi prirodne resurse, radnu snagu i pristup tržištu, kao tri osnovna faktora zbog kojih se proizvodna preduzeća odlučuju da postanu strani direktni investitori. Formirajući svoju teoriju isključivo na primerima japanskih preduzeća, Kođima ističe da je nesposobnost preduzeća da se izbore sa konkurencijom na domaćem terenu, primorala takva preduzeća da izvrše stranu direktnu investiciju u potrazi za novim tržištem. On ovo objašnjava na primeru kompanija u automobilskom sektoru, a između ostalog navodi i kompaniju Suzuki koja ne mogavši da se izbori sa konkurencijom u Japanu, vrši direktno ulaganje u Indiju, gde postiže značajne rezultate u obimu i vrednosti proizvodnje. Pored pristupa ogromnom tržištu kao što je indijsko, kompanija Suzuki ostvarila je ovim putem i pristup jeftinim sirovinama i još jeftinjoj radnoj snazi. Ipak, Kođimova teorija ne objašnjava zašto se i Tojota odlučila na isti potez, iako je lider u proizvodnji motornih vozila u Japanu.¹⁷

¹⁶ Kojima, K. and T. Ozawa, "A macroeconomic approach to foreign direct investment", *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 14, No.1, 1973.

¹⁷ Rahul Nath Choudhury and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014, p.16.

Teorije koje objašnjavaju strane direktne investicije iz zemalja u razvoju pokušavaju da pruže odgovor na fenomen da kompanije iz takozvanog trećeg sveta, vrše direktna ulaganja u inostranstvu. Imajući u vidu prethodne teorije stranih direktnih investicija, ovakvo kretanje nije u skladu sa njihovim osnovnim pretpostavkama, naročito kada su u pitanju investicije iz tranzicionih u visokorazvijene zemlje. Određeni autori su pokušali da nađu objašnjenje za ovaj fenomen, a ono se uglavnom zasnivalo na teoriji životnog ciklusa proizvoda. Drugim rečima, kretanje investicija iz nerazvijenih zemalja u razvijene, uzrokovano je prvobitnim obrnutim kretanjem - od razvijenih ka manje razvijenim zemljama. Naime, nakon što strana direktna investicija iz razvijene zemlje prouzrokuje prenos znanja i tehnologija (o čemu govori teorija efekata preliivanja), u nerazvijenoj zemlji domaćinu nastaju domaća preduzeća koja proizvode isti ili sličan proizvod. Ubrzo preduzeća iz nerazvijene zemlje počinju da isti proizvod izvoze, a nakon čega se odlučuju da i sami postanu strani investitori. U ovom procesu proizvod biva izmenjen, kako bi bio prilagođen domaćem tržištu, kao i tehnologija koja je originalno došla iz razvijenih zemalja. Prilagođavajući proizvod domaćim uslovima, ove kompanije stiču specifičnu prednost na svetskom tržištu, jer su u stanju da zemljama trećeg sveta, ponude proizvode bliske njihovim društvenim i ekonomskim uslovima.¹⁸

Daning je 1998. godine, pružio jedno sasvim drugačije objašnjenje. On tvrdi kako su protekcionističke mere, odnosno necarinske i carinske barijere zaslužne za kretanje stranih direktnih investicija iz zemalja u razvoju. Naime, zahvaljujući njima spoljnotrgovinske kompanije se odlučuju da umesto izvoza na željeno tržište svoju robu plasiraju tako što će otvoriti proizvodnju na datom tržištu i time zaobići kako carinske, tako i brojne necarinske barijere postavljene od strane zemlje domaćina. Kao primer navode se kineski proizvođači tekstila koji su otvorili proizvodne pogone u Indoneziji kako bi mogli da plasiraju robu na to tržište.¹⁹

Uprkos činjenici da su više od pola veka brojni autori pokušavali da stvore jedinstvenu i sveobuhvatnu teoriju stranih direktnih investicija, možemo zaključiti da ona i dalje ne postoji, već da nailazimo na veliki broj parcijalnih teorija koje objašnjavaju određena kretanja i motive za ovakvim kretanjem

¹⁸ Ibid., p. 23.

¹⁹ Ibid., p. 24.

kapitala. Ipak ovim teorijama neophodno je dodati i teoriju efekata preliivanja stranih direktnih investicija (*FDI spillovers theory*). Po ovoj teoriji strane direktne investicije, odnosno transnacionalne kompanije na različite načine doprinose zemlji domaćinu transferom tehnologija i znanja. Reč je tehničkim znanjima, ali i veštinama iz oblasti menadžmenta i marketinga. Uprošćeno, u skladu sa teorijom efekata preliivanja poslovanje celokupne nacionalne ekonomije pospešuje se dolaskom transnacionalnih kompanija. Suština teorije efekata preliivanja, koje se neretko u literaturi naziva i teorija tranfera tehnologije, jeste neminovnost direktnog ili indirektnog tranfera tehnologije sa stranog investitora na domaća preduzeća, odnosno postojanje kauzalne veze između dolaska stranih investitora i unapređenja produktivnosti domaćih preduzeća.²⁰

2. Prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu

Iako ulaganje u inostranstvu ima svoju dugu istoriju koja seže još u period između 16. i 18. veka, kada su velike evropske trgovačke kompanije, poput Engleske i Holandske istočnoindijske kompanije postavile temelje transnacionalizacije svetske privrede, savremeni oblici SDI koji su i predmet našeg istraživanja vezuju se za period nakon Drugog svetskog rata. Kao najrelevantnija međunarodna statistika o kretanju SDI svakako je ona koju decenijama ažurira Konferencija UN o trgovini i razvoju, poznatija kao UNCTAD. Godišnje podatke koje nam ova organizacija pruža u vezi sa stanjem i kretanjima SDI u svetu, kako po regionima, tako i po državama, polaze od 1970. godine, pa ćemo i mi našu analizu bazirati na datim podacima.

²⁰ Pod "tehnologijom" se ovde misli na sve one ono što čini specifičnu prednost stranog investitora u odnosu na domaća preduzeća, a što može biti u obliku superiorne tehnologije, jedinstvenog *know-how*, marketinških sposobnosti, ostvarene ekonomije obima, međunarodnog lanca snabdevanja, kao i svih drugih materijalnih i nematerijalnih prednosti.

Tabela 1. Vrednost priliva i odliva SDI od 1980. do 1990. godine
(u mil. USD)

Godina	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Prilivi SDI	54.110	69.581	58.269	50.459	56.992	56.175	87.014	137.278	164.645	198.365	208.168
% promena	27,9	28,6	-16,2	-13,4	12,9	-1,4	54,9	57,7	19,9	20,4	4,9
Odlivi SDI	51.252	51.194	27.316	37.700	50.629	62.257	97.040	142.054	182.546	234.786	241.614
% promena	-18,3	-0,11	-46,6	38,0	34,2	22,9	55,8	46,3	28,5	28,6	2,9

Izvor: UNCTADstat, *Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (25.7.2015)

Ukupna vrednost priliva svih stranih direktnih investicija 1970. godine, u svetu iznosila je 13,3 milijarde dolara.²¹ U narednih deset godina, priliv stranih direktnih investicija porašće četverostruko i 1980. godine, iznosiće 54,1 milijardu dolara. Odliv stranih direktnih investicija u istom periodu u svetu relativno je pratio priliv, te je sa 14,1 milijardu dolara u 1970. godini, narastao na 51,2 milijarde dolara 1980. godine.²² Osamdesete godine dvadesetog veka su od posebnog značaja za SDI. U ovom periodu one su ostvarile nagli rast i zauzele dominantnu poziciju u međunarodnim tokovima kapitala. U periodu od 1980. godine, do 1985. godine, priliv stranih direktnih investicija u svetu varirao je, ali nije beležio značajan rast. Dve godine za redom 1982. i 1983. priliv SDI čak beleži visoku negativnu stopu rasta. U ovom šestogodišnjem periodu prilivi SDI u svetu rasli su prosečno godišnje po stopi od svega 0,65%. Stvari se ipak značajno menjaju 1986. godine, kada se rukovodstvo transnacionalnih kompanija odlučuje da značajnije ulaže u inostrantvo. Iste godine prilivi SDI skaču na 87 milijardi dolara, da bi četiri godine kasnije, 1990. narasli na 208 milijardi dolara, što predstavlja rast priliva SDI od 140%

²¹ UNCTAD, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (pristupljeno 25.7.2015)

²² Ibid.

u datom periodu, odnosno prosečnu godišnju procentualnu promenu od oko 30%. Razlog zbog koga je u drugoj polovini osamdesetih godina došlo do naglog rasta SDI, još uvek nije otkriven. Teoretičari međunarodne ekonomije tvrdili su da se radilo o domino efektu, te da su transnacionalne kompanije koristile strategiju praćenja lidera u svojim oblastima poslovanja. Na ovaj način je veća investiciona aktivnost kompanija koje su bili lideri u svojim oblastima, bila praćena od kompanija takozvanih "imitatora". Ipak, do danas nije jasan ovaj enorman rast SDI, imajući u vidu da se međunarodne okolnosti u datom periodu nisu značajno menjale. Stvari su ipak posve drugačije nakon 1990. godine, kada dolazi do pada gvozdene zavese i kreiranja takozvanog novog svetskog poretka.

Nakon pada Istočnog bloka i prelaskom socijalističkih zemalja sa planske privrede na liberalno orijentisan tržišni sistem privređivanja, strane direktne investicije doživljavaju svoj ekspanzivni rast. Do ove globalne razmene stranih direktnih investicija dolazi nakon 1990. godine, kada je bivšim komunističkim zemljama bio neophodan kapital. Ovaj kapital koji je u postkomunističke zemlje plasiran kroz strane direktne investicije, najvećim delom dolazio je u obliku privatizacija. Od 1990. godine, strane direktne investicije rastu do tada nezabeleženim tempom, da bi 2000. godine, bio ostvaren rekordni nivo priliva stranih direktnih investicija od oko 1,4 bilion USD.

Tabela 2. Vrednost priliva i odliva SDI od 1990. do 2000. godine
(u mil. USD)

Godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Prilivi SDI	208.168	155.366	167.425	222.701	255.924	343.280	390.673	488.719	707.157	1.092.553	1.414.999
% promena	4,9	-25,3	7,7	33,0	14,9	34,1	13,8	25,1	44,6	54,4	29,5
Odlivi SDI	241.614	199.782	204.050	242.773	286.873	361.942	394.786	457.909	689.370	1.091.895	1.241.223
% promena	2,9	-17,3	2,1	18,9	18,1	26,1	9,1	15,9	50,5	58,3	13,6

Izvor: UNCTADstat, *Inward and outward foreign direct investment flows, annual, 1970-2013*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (30.7.2015)

Ukupna vrednost stoka ulaznih stranih direktnih investicija je u periodu od 1990. do 2000. godine, povećana trostruko, sa 1,9 biliona dolara na 6 biliona dolara.²³ U literaturi se kao razlog skoka stranih direktnih investicija u devedestim godinama najčešće, pored otvaranja istonoevropskog tržišta, navodi i otvaranje kineskog tržišta za SDI, odnosno započete sveobuhvatne reforme u ovoj najmnogoljudnijoj zemlji na svetu. Ove promene u smeru liberalizacije svetskog tržišta, koje su bile sprovedene uz svesrdnu pomoć Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke, a nešto kasnije i Svetske trgovinske organizacije, omogućile su stranim direktnim investicijama da prodru u sve delove sveta. Pred kraj ove revolucionarne dekade u svetskoj ekonomiji, strane direktne investicije postale su neprikosnoveni instrument međunarodnog finansiranja i ključ ekonomskog rasta za države domaćine.

Prilivi i odlivi stranih direktnih investicija u svetu nakon 1991. godine, uzastopno rastu, a njihov najveći skok u odnosu na prethodnu godinu beleži se 1999. godine, kada prilivi rastu za 54,4%, a odlivi za čak 58,3%. Iste godine prilivi SDI prevazilaze cifru od bilion dolara što je petostruko veća vrednost u odnosu na 1990. godinu. Pred sam početak novog milenijuma, strane direktne investicije dosežu rekordan nivo, kako priliva, koji je iznosio 1,4 biliona dolara, tako i odliva od 1,2 biliona dolara.

Tabela 3. Vrednost priliva i odliva SDI od 2000. do 2014. godine (u mlrd. USD)

Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Prilivi SDI	1.363	684	591	551	682	927	1.393	1.871	1.489	1.186	1.328	1.563	1.402	1.467	1.228
% promena		-49,8	-13,5	-6,7	23,7	35,9	50,2	34,3	-20,4	-20,3	11,9	17,6	-10,3	4,6	-16,2
Odlivi SDI	1166	584	491	532	887	795	1.344	2.129	1.693	1.101	1.366	1.587	1.283	1.305	1.354
% promena		-49,9	-15,9	8,3	66,7	-10,3	69,0	58,4	-20,4	-34,9	24,0	16,1	-19,1	1,7	3,7

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*, i proračun autora za godišnju procentualnu promenu, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (31.7.2015)

²³ UNCTAD, *World Investment Report 2004*, Geneva, 2004, p. 376.

Nakon 2000. godine, dolazi do naglog pada priliva stranih direktnih investicija. Već 2001. godine, prilivi i odlivi SDI u svetu opadaju za oko 50% u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj trend traje do 2003. godine, da bi se 2004. godine, priliv SDI vratio na uzlaznu putanju. Ukupna vrednost priliva SDI u svetu 2006. godine, veća je za 50% u odnosu na prethodnu godinu i vraća se na nivo iz 2000. godine od 1,4 bilion dolara. Iste godine, vrednost odliva SDI prati trend priliva i raste za enormnih 69% u odnosu na prethodnu godinu. Sledeće 2007. godine, nastavlja se eksponencijalni rast priliva i odliva SDI i oni rastu za dodatnih 35% i 58% respektivno. Iste godine zabeležen je najveći priliv stranih direktnih investicija ikada u svetu. Priliv SDI dostiže rekordnu vrednost od skoro 2 biliona dolara, a vrednost odliva iste godine veća je u odnosu na prilive za 2 milijarde dolara aproksimativno. Posmatrano kroz vrednost stoka ukupnih ulaznih stranih direktnih investicija u 2007. godini, dolazimo do cifre od 15,7 biliona USD.²⁴ Ovaj rekord do danas nije oboren, jer je nakon 2007. godine, svetski priliv stranih direktnih investicija počeo da opada.

U 2008. godini, priliv stranih direktnih investicija na svetskom nivou, opao je za 20%, a ovaj trend se nastavio i sledeće godine. Možemo reći da je pad posledica svetske ekonomske krize koja se 2008. godine, prelila iz Sjedinjenih Amričkih Država na ostatak sveta, zahvaljujući globalnoj povezanosti lanaca snabdevanja, odnosno povezanosti američke privrede sa svetskom. Ova kriza prouzrokovala je recesiju kakvu svet nije osetio punih 50 godina. Ne pamti se još od Velike ekonomske krize iz 1929. godine, tako drastičan pad međunarodnih trgovinskih tokova i svetskog društvenog proizvoda. Vrednost svetske robne trgovine opala je sa 16,1 bilion dolara, koliko je iznosila 2008. godine, na 12,1 bilion dolara u 2009. godini, ovo predstavlja pad vrednosti od 23%, dok je obim međunarodne trgovine opao u istom periodu za 12,2%.²⁵ Usporeni tempo svetske privrede, odnosno kriza koja je nastala tokom 2008. godine, neposredno je prouzrokovala ekstremno siromaštvo 64 miliona ljudi na planeti.²⁶ U ovakvim uslovima svetske privrede, značajno opada udeo

²⁴ Jelena Kozomara i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011. str. 360.

²⁵ Stevan Rapačić, „Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije”, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2011, vol. 62. br. 1143, str. 121.

²⁶ *World Development Indicators 2010*, The World Bank, 2010, Washington, D.C., p. 217.

stranih direktnih investicija u međunarodnim tokovima kapitala, nakon čega dolazi do dvogodišnjeg pada u prilivima i odlivima SDI, pri čemu je naizraženiji pad nastupio 2009. godine.

Na svetskom nivou, prilivi stranih direktnih investicija u 2009. godini, iznosili su 1,1 bilion dolara, što je za 36% niža vrednost u odnosu na 2007. godinu, dok su odlivi imali istu vrednost, ali i pad od 48% u odnosu na istu godinu. Oporavak nastupa u narednoj 2010. godini, kada prilivi SDI rastu za 12%, a odlivi za 24%, što se nastavlja i u 2011. godini, kada i jedni i drugi dostižu i prevazilaze cifru od 1,5 biliona dolara. Iako su projekcije koje su rađene 2012. godine, predviđale umeren, ali stabilan tempo rasta SDI do 2014. godine, to se ipak nije desilo. UNCTAD je 2012. godine, izneo projekcije o kretanju SDI, koje su predviđale rast priliva do čak 2,1 bilion dolara u 2014. godini.²⁷ Realnost je ipak bila drugačija, te je priliv SDI 2012. godine, opao za 10%. Sledeće, 2013. godine, priliv je zabeležio slab rast od 4%, da bi opet u 2014. godni, priliv SDI na svetskom nivou opao za 16% i iznosio 1,2 biliona dolara, što je manje od vrednosti iz 2010. godine.

Projekcije koje UNCTAD daje u 2015. godini, govore nam da bi do kraja ove godine prilivi SDI na globalnom nivou trebalo da porastu na 1,4 biliona dolara; u 2016. godini na 1,5 biliona dolara; a u 2017. godini na 1,7 biliona dolara.²⁸ Kao razlozi za ovakvu projekciju rasta SDI, navodi se rast tražnje, prvenstveno u SAD, uzrokovan niskom cenom nafte, zatim nastavak procesa međunarodne liberalizacije uslova za strana ulaganja, kao i promotivne mere zemalja domaćina sa ciljem privlačenje stranog kapitala. Ovu projekciju podupire i kontinuirani rast udela transnacionalnih preduzeća u međunarodnoj trgovini, odnosno vrednost njihovih rezervi kapitala. Ipak, rast SDI nije garantovan, a brojni su i međunarodni faktori, ekonomski i politički koji mogu negativno da utiču na tok SDI. Nestabilnost evra i evrozone, međunarodne sankcije prema Rusiji, kao i rat u Ukrajini u 2015. godini, predstavljaju samo jedan od potencijalno negativnih faktora na SDI. Najsnažnija politička i bezbednosna pretnja ne samo stranim direktnim investicijama, već i celokupnom novom svetskom poretku, svakako je terorizam i jačanje takozvane Islamske države, koja se u 2015. godini, prostire

²⁷ UNCTAD, *World Investment Report 2012*, Geneva, 2011, Figure I.7, p. 19.

²⁸ UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015, p. 2.

na teritoriji Iraka, Sirije, Libije i Nigerije, a čiji ideološki uticaj prevazilazi njene geografske granice.

3. Regionalni tokovi stranih direktnih investicija

Da bi se pravilno sagledali globalni tokovi stranih direktnih investicija, neophodno je pružiti prikaz njihovih regionalnih tokova, odnosno videti iz kojih država su ove investicije dolazile i u kojim država su završavale. Tempo rasta stranih direktnih investicija prikazan je u prethodnom poglavlju iz čega se može zaključiti da do ekspanzije ovog oblika međunarodnog investiranja dolazi početkom devedesetih godina, odnosno sa svetskom pobedom kapitalizma nad različitim oblicima planske privrede socijalističkog tipa. Upravo zbog te činjenice, kao i činjenice da su strane direktne investicije pre 1990. godine, bile ograničene na one delove sveta koji su pripadali Zapadnom bloku zemalja, naša analiza regionalnih tokova SDI polazi od devedesetih godina dvadesetog veka.

Tabela 4. Priliv i odliv SDI u svetu, po grupama zemalja, od 1990. do 2000. godine (u mil. USD)

Godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
prilivi											
RZ	170.203	114.545	107.897	141.408	150.584	219.771	263.326	285.701	508.535	859.977	1.125.225
ZUR	34.622	39.453	53.458	75.172	102.387	117.766	147.072	185.721	176.632	216.180	232.217
ZUT	70	138	1.651	3.024	1.934	3.998	5.338	9.806	7.168	7.155	5.772
odlivi											
RZ	230.766	187.762	179.740	200.967	239.270	303.965	330.922	398.920	636.863	101.8670	1.073.909
ZUR	13.120	11.125	22.503	34.307	45.789	52.068	60.503	65.290	42.866	56.160	89.042
ZUT	-	-	1.566	1.023	313	616	921	3.227	1.309	2.226	3.192

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (4.8.2015)

Prilivi SDI u razvijene zemlje sveta u prvih pet godina poslednje dekade dvadesetog veka osciliraju, pa tako imamo da su prilivi 1990. godine, bili veći za oko 20 milijardi dolara u odnosu na 1994. godinu. U drugoj polovini iste dekade, prilivi SDI u razvijene zemlje progresivno rastu do 2000. godine. Već 1995. godine, ukupni prilivi SDI u razvijene zemlje rastu u odnosu na prethodnu godinu za 45% i iznose 220 milijardi dolara. U narednih pet godina, priliv SDI u zemlje u razvoju će se petostruko povećati na iznos od 1,1 bilion dolara. Sa druge strane, u istoj dekadi priliv SDI u zemlje u razvoju kontinuirano je rastao, sa izuzetkom 1998. godine, kada beleži neznatan pad. Vrednost investicija uloženih u zemlje u razvoju skoro je sedam puta veća u 2000. godini, nego što je bila 1990. godine, iako se radi o znatno manjoj cifri u odnosu na one koju beleže razvijene zemlje. Sa 34 milijarde dolara, priliv SDI u zemlje u razvoju je narastao na 232 milijarde dolara u 2000. godini. Zemlje u tranziciji, među kojima se nalazi i Srbija, zajedno sa ostalim bivšim jugoslovenskim republikama, Albanijom i zemljama ZND, beleže procentualno najveći rast priliva stranih direktnih investicija. Sa svega 70 miliona dolara, koliko je bilo uloženo u zemlje u tranziciji 1990. godine, priliv je narastao na 5,8 milijardi u 2000. godini, što predstavlja 82 puta veću vrednost. Iako se njihovi rezultati ne mogu meriti sa zemljama u razvoju, niti razvijenim zemljama, jasno je da su zemlje u tranziciji devedestih godina postale zvezde privlačenja stranih direktnih investicija, a glavni kanal priliva u ove zemlje bio je kroz privatizaciju.

Srazmerno prilivu SDI, razvijene zemlje dominiraju i u odlivu SDI u posmatranom periodu. Kapital koji je iz ovih zemalja uložen u inostranstvo 1990. godine, iznosio je 230 milijardi dolara, da bi 2000. godine, narastao na iznos od bilion dolara. Zemlje u razvoju su za ovih deset godina skoro sedmostruko povećala svoja direktna ulaganja u inostranstvu, sa 13 na 89 milijardi dolara. Sa druge strane, za razliku od ostvarenog priliva SDI, zemlje u tranziciji se ne mogu pohvaliti značajnim rastom odliva SDI u ovoj deceniji. Ukupan odliv SDI iz zemalja u tranziciji 1992. godine, iznosio je 1,5 milijardu dolara, a 2000. godine, 3,1 milijardu dolara.

Tabela 5. Priliv i odliv SDI u svetu, po grupama zemalja, od 2000. do 2014. godine (u mlrd. USD)

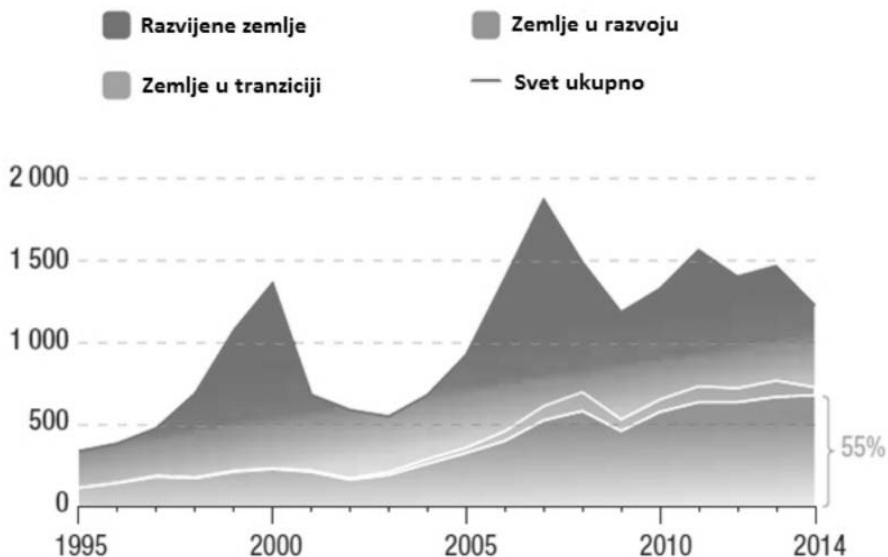
Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
prilivi															
RZ	1125	460	414	337	389	565	930	1254	787	652	673	827	687	696	498
ZUR	232	215	166	196	264	330	403	528	585	463	579	639	639	670	681
ZUT	5	7	10	18	29	31	59	88	116	70	75	97	85	99	48
odlivi															
RZ	1073	523	450	481	761	667	1111	1810	1359	819	963	1156	872	833	822
ZUR	89	58	36	39	112	109	202	269	275	234	340	357	357	380	468
ZUT	3	2	4	10	13	19	30	50	59	47	61	73	53	91	63

Izvor: UNCTAD, *FDI inflows and outflows, by region and economy, 1990-2014*, Internet: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> (4.8.2015)

Nakon što je 2000. godine, dostignut maksimalan nivo priliva SDI u razvijene zemlje, ovaj priliv u naredne tri godine značajno je usporen. Za svega tri godine trostruko će se smanjiti godišnji priliv investicija u razvijene zemlje, ali već od 2004. godine, sledi period četvorogodišnjeg uzastopnog rasta vrednosti priliva. Godina 2007. najvažnija je za strane direktne investicije, kada su one dostigle svoj istorijski maksimum, a prvenstveno za razvijene zemlje, koje su tada ostvarile priliv od 1,2 biliona dolara. Sa druge strane, odliv iz najrazvijenijih zemalja sveta iste godine je bio još veći i iznosio je 1,8 biliona dolara. Nakon ovog rekordnog priliva na svetsku scenu stupa ekonomska kriza. Pad priliva stranih direktnih investicija u 2008. godini, doživele su razvijene zemlje, dok su zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, ove godine čak ostvarile veći priliv. U razvijene zemlje 2008. godine, slilo se stranih direktnih investicija u vrednosti nižoj za 37% u odnosu na 2007. godinu, dok su se zemlje u razvoju pokazale kao nešto otpornije u prvoj godini svetske ekonomske krize. Ipak, vrednost stranih direktnih investicija koje su stigle u zemlje u razvoju u 2009. godini, bila je za 21% niža u odnosu na prethodnu godinu. Zemlje u tranziciji još su teže bile pogođene svetskom ekonomskom krizom. Nakon ostvarenog rasta priliva u 2008. godini, već 2009. godine, investicije u tranzicione zemlje opadaju za 40%. Naredne 2010. i 2011. godine,

dolazi do blagog oporavka svetske privrede i rastu prilivi SDI u sve tri grupe zemalja. Ono što je izuzetno interesantno napomenuti jeste činjenica da su 2010. godine, prvi put u istoriji međunarodne trgovine zemlje u tranziciji zajedno sa zemljama u razvoju ostvarile veći priliv stranih direktnih investicija od razvijenih zemalja, pa je njihov udeo u ukupnom prilivu iznosio 52%.²⁹ U prvih deset godina novog milenijuma jasno je uočljiva dominacija razvijenih zemalja u globalnim tokovima SDI, odnosno u prilivima i odlivima. Ipak, nakon 2010. godine, udeo razvijenih zemalja u ukupnim prilivima SDI u svetu opada iz godine u godinu.

Grafikon 1. Priliv SDI u svetu za period, po grupama zemalja, od 1995. do 2014. godine (u mlrd. USD)

Napomena: Zemlje u tranziciji uključuju zemlje ZND i zemlje Jugoistočne Evrope.

Izvor: UNCTAD, World Investment Report 2015, Geneva, 2015, Figure I.1, p. 2.

Da zemlje u ravoju jačaju svoju ulogu domaćina SDI jasno je bilo i 2012. godine, kada su razvijene zemlje doživele pad priliva od 17%, dok je priliv u

²⁹ UNCTAD, *World Investment Report 2011*, Geneva, 2011, p. 3.

zemlje u razvoju ostao na istom nivou. Najkrupnije promene u svetskom poretku priliva SDI desile su se 2014. godine, kada su razvijene zemlje definitivno izgubile bitku u odnosu na zemlje u razvoju. Te godine, zemlje u razvoju zabeležile su veći priliv SDI od razvijenih zemalja u vrednosti od 183 milijarde dolara. Samo na zemlje u razvoju 2014. godine, otpadalo je 55% od ukupne vrednosti priliva SDI u svetu. Razvijene zemlje, sa druge strane i dalje ne gube dominantnu svetsku ulogu u odlivu stranih direktnih investicija, u njima se nalaze sedišta najvećeg broja transnacionalnih kompanija, među kojima su i one najmoćnije, ukupno oko 60000 matičnih preduzeća, što je 71% od ukupnog broja matičnih preduzeća u svetu.³⁰ U 2014. godini, odliv SDI iz razvijenih zemalja bio je gotovo dvostruko veći nego iz zemalja u razvoju. Sa druge strane posmatrano, zemlje u razvoju prete da u narednih nekoliko godina prestignu i razvijene zemlje u izvozu kapitala. Dok odliv SDI iz razvijenih zemalja kontinuirano opada od 2011. godine, odliv iz zemalja u razvoju i tranzicionih zemalja raste. Posmatrajući period od 2000. do 2014. godine, možemo videti da je odliv SDI iz razvijenih zemalja opao za 25%, dok je odliv iz zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji gotovo petostruko porastao.

Tabela 6. Zemlje sa najvećim prilivima i odlivima SDI, u 2014. godini, i njihove vrednosti u 2013. godini (mlrd USD)

	Zemlje sa najvećim prilivima SDI			Zemlje sa najvećim odlivima SDI		
		2014	2013		2014	2013
1.	Kina*	129	124	SAD	337	328
2.	Hong Kong, Kina*	103	74	Hong Kong, Kina*	143	81
3.	SAD	92	231	Kina*	116	101
4.	Velika Britanija	72	45	Japan	114	136
5.	Singapur*	68	65	Nemačka	112	30
6.	Brazil*	62	64	Rusija*	56	87
7.	Kanada	54	71	Kanada	53	51

³⁰ Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 118.

	Zemlje sa najvećim prilivima SDI			Zemlje sa najvećim odlivima SDI		
		2014	2013		2014	2013
8.	Australija	52	54	Francuska	43	25
9.	Indija*	34	28	Holandija	41	57
10.	Holandija	30	32	Singapur*	41	29
11.	Čile*	23	17	Irska	32	24
12.	Španija	23	42	Španija	31	26
13.	Meksiko*	23	45	R. Koreja	31	28
14.	Indonezija*	23	19	Italija	23	31
15.	Švajcarska	22	-23	Norveška	19	21
16.	Rusija*	21	69	Švajcarska	17	10
17.	Finska	19	-5	Malezija*	16	14
18.	Kolumbija*	16	16	Kuvajt*	13	17
19.	Francuska	15	43	Čile*	13	8
20.	Poljska	14	0	Tajvan, Kina*	13	14

Izvor: UNCTAD, World Investment Report 2015, Geneva, 2015, Figure I.3. p. 5; Figure I.8., p. 8.

Uvidom u listu najznačajnijih zemalja domaćina stranih direktnih investicija u 2014. godini, zapažamo da Kina zauzima prvo mesto sa prilivom od 129 milijardi dolara, dok je na drugom mestu Hong Kong, sastavni deo Kine, sa ostvarenih 103 milijarde dolara. Sjedinjene Američke Države, tradicionalni lider u prilivu SDI u svetu, sa prvog mesta na listi u 2013. godini, kada su beležile priliv od 231 milijardu dolara, pale su na treće mesto u 2014. godini, ostvarivši ukupan priliv od 92 milijarde dolara. Ovo predstavlja pad od 40%, koji se vezuje prvenstveno za dezinvestiranje britanskog Vodafona u američki Verizon. Ipak, najveći pad priliva stranih direktnih investicija od čak

70% beleži Rusija, koja je u 2014. godini, zauzela 16. mesto na ovoj listi, sa prilivom od 21 milijardu dolara, dok je 2013. godine, zauzimala peto mesto sa ostvarenih 69 milijardi dolara priliva. Ovaj pad priliva je očekivan imajući i u vidu aktuelne međunarodne ekonomske sankcije kojima je Rusija izložena. Činjenica da je Rusija i pored sankcija od strane najrazvijenijih zemalja sveta u 2014. godini, ostvarila priliv SDI veći od Francuske ili Finske, govori u prilog tezi da sve veći broj stranih direktnih investicija dolazi iz zemalja u razvoju i tranzicionih zemlja.

Na listi dvadeset najznačajnijih zemalja domaćina stranih direktnih investicija u 2014. godini, nalazi se deset zemalja u razvoju. Najznačajne zemlje u razvoju na ovoj listi su svakako Kina, Hong Kong, Singapur, Brazil i Indija koje su 2014. godine, zajedno ostvarile priliv od 396 milijardi, što je za 96 milijardi veći priliv od zajedničkog priliva najbolje plasiranih pet razvijenih zemalja (SAD, Velika Britanija, Kanada, Australija, Holandija).

Analizirajući listu dvedeset zemalja sa najvećim odlivima SDI u 2014. godini, možemo primetiti da se i na ovoj listi nalazi značajan broj zemalja u razvoju, ukupno devet. Među njima dominiraju Hong Kong i Kina iz kojih je 2014. godine, investirano u inostranstvo u vrednosti od 143 milijarde dolara i 116 milijardi dolara respektivno.³¹ Slede ih Rusija sa odlivom od 56 milijardi dolara i Singapur sa 41 milijardom dolara. Sjedinjene Američke Države i dalje drže leadersku poziciju kao zemlja porekla SDI. U 2014. godini, ukupna vrednost SDI poreklom iz SAD iznosila je 337 milijardi dolara, što je za devet milijardi više u odnosu na prethodnu godinu. I dok SAD, Hong Kong i Kina beleže umereni rast odliva SDI, Nemačka koja je petoplasirana na ovoj listi, skoro četvostruko je povećala svoja ulaganja u inostranstvo u odnosu na 2013. godinu, kada je zauzimala deseto mesto. Sa druge strane, transnacionalne kompanije iz Japana i Rusije, smanjile su svoja ulaganja u inostranstvu u odnosu na prethodnu godinu za 22 milijarde dolara i 31 milijardu dolara respektivno.

Svakako najdinamičniji region kako za priliv tako i za odliv SDI je Azija, odnosno zemlje u razvoju u Aziji. Transnacionalne kompanije iz ovih zemalja su u 2014. godini, povećale svoja ulaganja u inostranstvu za 29% u odnosu na

³¹ O kineskim investicijama u Evropskoj uniji videti više u: Miroslav Antevski, Stevan Rapačić i Sanja Jelisavac-Trošić, „Ekonomske odnose Kine i Evropske unije“, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2013, br. 1152, str. 36-54.

prethodnu godinu, što je ukupno iznosilo 432 milijarde dolara.³² Azijske zemlje u razvoju beleže i najveći priliv SDI u 2014. godini, od čak 465 milijardi dolara, što predstavlja rast od 9% u odnosu na prethodnu godinu. Sledeći region sa najvećim prilivom SDI je Evropa, gde je 2014. godine, uloženo 289 milijardi dolara, ali za razliku od azijskih zemlja u razvoju ovo predstavlja pad od 11% u odnosu na 2013. godinu.³³

Što se tiče sektorske distribucije SDI, od početka devedesetih godina dvadesetog veka, udeo uslužnog sektora raste u odnosu na primarni i sekundarni. Udeo tercijalnog sektora, odnosno sektora usluga u kome preovlađuju trgovina, finansije i poslovne usluge, iznosio je 2012. godine, 63% u svetskom stoku SDI. Iste godine, primarni sektor učestvovao je sa manje od 10% u svetskom stoku SDI. U periodu od 2001. do 2013. godine, udeo usluga u globalnim SDI porastao je za 5%, isključivo na račun industrijske proizvodnje.³⁴ Strane direktne investicije sve više završavaju u uslužnom sektoru prvenstveno iz dva razloga: liberalizacija tržišta, odnosno investicionih politika i razvoj novih tehnologija. S jedne strane svet je gotovo u potpunosti otvorio vrata za strane direkne investicije i one zemlje koje su ranije protekcionističkim merama otežavale dolazak ovih investicija u njihove privrede, danas čine napore da priviku strane investitore. Ovo naročito važi sa sektor usluga koji podrazumeva neke delatnosti koje su tradicionalno bile u rukama države ili domaćih investitora. Ovde se prvenstveno misli na telekomunikacije, transport i finansije. Sa druge strane, razvoj novih tehnologija i globalna povezanost u lancu snabdevanja otvorili su nova tržišta za investiranje u uslužni sektor. Transnacionalne kompanije prepoznale su potencijale zemalja u razvoju, zbog određenih specifičnih prednosti koje su ove zemlje dobile sa razvojem tehnologija i komunikacija. Visokoobrazovan i stručan kadar u ovim zemljama, kao i značaj i veličina samog tržišta uticali su na rast priliva investicija u uslužni sektor, naročito u oblasti informacionih tehnologija i finansija. Azijske zemlje zajedno sa zemljama Okeanije najviše su doprinele rastu priliva SDI u uslužni sektor. Ukupan stok SDI u uslužnom sektoru u ovim zemljama narastao je sa 800 milijardi dolara u 2001. godini, na 3,5 biliona dolara u 2012. godini.³⁵ Iako podaci za 2014. i 2015. godinu, još

³² UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015, p. 5.

³³ Ibid. p. 4.

³⁴ Ibid. p. 12.

³⁵ Ibid. p. 13.

nisu poznati, može se pretpostaviti da je ovaj region samo povećao svoj ukupan stok SDI u uslužnom sektoru.

4. Zaključak

U prvom delu rada dat je pregled najznačajnijih teorija koje objašnjavaju strane direktne investicije. Ističemo da niti jedna teorija nije u stanju da obajnsi sve determinate stranih direktnih investicija. Osnovni razlog za ovako nešto stoji u činjenici da se priroda i zakonitosti kretanja stranih direktnih investicija značajno razlikuju od jednog do drugog sektora. Pored ovoga, većina teorija obajnsjava investicije poreklom iz razvijenih zemalja, ali ostaje nema pred činjenicom da postoje i investicije iz manje razvijenih zemalja, te nisu u stanju da pruže odgovore na pitanja kako su ovakve investicije moguće i na koji način se bore sa konkurencijom u zemlji domaćinu. Uprkos činjenici da su više od pola veka brojni autori pokušavali da stvore jedinstvenu i sveobuhvatnu teoriju stranih direktnih investicija, možemo zaključiti da ona i dalje ne postoji, već da nailazimo na veliki broj parcijalnih teorija koje objašnjavaju određena kretanja i motive za ovakvim kretanjem kapitala.

Nakon pada Istočnog bloka i prelaskom socijalističkih zemalja sa planske privrede na liberalno orijentisan tržišni sistem privređivanja, strane direktne investicije doživljavaju svoj eksponencijalni rast. Do ove globalne razmene stranih direktnih investicija dolazi nakon 1990. godine, kada je bivšim komunističkim zemljama bio neophodan kapital. Ovaj kapital koji je u postkomunističke zemlje plasiran kroz strane direktne investicije, najvećim delom dolazio je u obliku privatizacija. U literaturi se kao razlog skoka stranih direktnih investicija u devedestim godinama najčešće, pored otvaranja istonoevropskog tržišta, navodi i otvaranje kineskog tržišta za SDI, odnosno započete sveobuhvatne reforme u ovoj najmnogoljudnijoj zemlji na svetu. Ove promene u smeru liberalizacije svetskog tržišta, koje su bile sprovedene uz svesrdnu pomoć Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke, a nešto kasnije i Svetske trgovinske organizacije, omogućile su stranim direktnim investicijama da prodru u sve delove sveta. Pred kraj ove revolucionarne dekade u svetskoj ekonomiji, strane direktne investicije postale su neprikosnoveni instrument međunarodnog finansiranja i ključ ekonomskog rasta za države domaćine.

Dvehiljadite godine bile su izrazito turbulentne za globalne tokove SDI. U radu je pokazano na koji način je svetska ekonomska kriza uticala na pad priliva SDI u svetu, ali i kako je došlo do oporavka i razvoja daljih ulaganja naročito u azijske zemlje u razvoju. U 2015. godini očekuje se rast priliva SDI u svetu. Kao razlozi za ovakvu projekciju rasta SDI, navodimo rast tražnje, prvenstveno u SAD, uzrokovan niskom cenom nafte, zatim nastavak procesa međunarodne liberalizacije uslova za strana ulaganja, kao i promotivne mere zemalja domaćina sa ciljem privlačenje stranog kapitala. Ovu projekciju podupire i kontinuirani rast udela transnacionalnih preduzeća u međunarodnoj trgovini, odnosno vrednost njihovih rezervi kapitala.

Najkrupnije promene u svetskom poretku priliva SDI desile su se 2014. godine, kada su razvijene zemlje definitivno izgubile bitku u odnosu na zemlje u razvoju. Te godine, zemlje u razvoju zabeležile su veći priliv SDI od razvijenih zemalja. Samo na zemlje u razvoju 2014. godine, otpadalo je 55% od ukupne vrednosti priliva SDI u svetu. Razvijene zemlje, sa druge strane i dalje ne gube dominantnu svetsku ulogu u odlivu stranih direktnih investicija. U 2014. godini, odliv SDI iz razvijenih zemalja bio je gotovo dvostruko veći nego iz zemalja u razvoju.

Svakako najdinamičniji region kako za priliv tako i za odliv SDI je Azija, odnosno zemlje u razvoju u Aziji. Zapažamo da Kina od 2014. godine, zauzima prvo mesto na listi najznačajnijih zemalja domaćina stranih direktnih, dok je na drugom mestu Hong Kong, sastavni deo Kine. Sjedinjene Američke Države, tradicionalni lider u prilivu SDI u svetu, sa prvog mesta na listi u 2013. godini, pale su na treće mesto. Iste države se nalaze i na listi sa najvećim odlivima SDI, samo je redosled drugačiji. Vodeću poziciju i dalje zauzimaju Sjedinjene Američke Države, a prate ih Hong Kong i Kina.

Što se tiče sektorske distribucije SDI, od početka devedesetih godina dvadesetog veka, udeo uslužnog sektora raste u odnosu na primarni i sekundarni. Zbog liberalizacije uslova za strana ulaganja u svetu, razvoja tehnologija i otvaranja novih tržišta, strane direktne investicije sve više završavaju u sektoru usluga.

Literatura

Antevski Miroslav, Stevan Rapačić i Sanja Jelisavac-Trošić, „Ekonomski odnosi Kine i Evropske unije“, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2013, br. 1152.

- Antevski Miroslav, „Razvojni potencijali stranih direktnih investicija: komparativna međunarodna iskustva“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXI, br. 1-2, 2009.
- Bjelić Predrag, *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011, str. 118.
- Caves Richard E., *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, 2nd edn, Cambridge: Cambridge University Press, 1996 in: Johnson, Debra and Colin Turner, *International Business: Themes and Issues in the Modern Global Economy*, Routledge, London, 2003.
- Choudhury Rahul Nath and Dinkar N. Nayak, *A selective review of foreign direct investment theories*, Working Paper Series No. 143, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, 2014.
- Dunning, John H., *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley Publishing Company Inc., Wokingham, England, 1993.
- Dunning, J.H., “Explaining changing patterns of international production: In defense of the eclectic theory”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 41, No. 4. 1979.
- Dicken Peter, *Global Shift: Transforming the World Economy*, Paul Chapman Publishing Ltd, London, 1999.
- IMF, *Balance of Payments and International Investments Position Manual*, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington D. C., 2009.
- Kojima, K. and T. Ozawa, “A macroeconomic approach to foreign direct investment”, *Hitotsubashi Journal of Economics*, vol. 14, No.1, 1973.
- Kozomara Jelena i Sandra Stojadinović Jovanović, *Međunarodno poslovno finansiranje*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011.
- Rapaić Stevan, *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
- Rapaić Stevan, “Uticaj svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije”, *Međunarodna politika*, IMPP, Beograd, 2011, vol. 62. br. 1143.
- Stojanović Jovanović Sandra, „Međunarodna trgovina i transnacionlane kompanije – supstitut ili dopuna“, *Međunarodni problemi*, Vol. LX, br.1, 2008.
- UNCTAD, *World Investment Report 2004*, UN, New York and Geneva, 2004.

UNCTAD, Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>

UNCTAD, *World Investment Report 2012*, Geneva, 2012.

UNCTAD, *World Investment Report 2011*, Geneva, 2011.

UNCTAD, *World Investment Report 2015*, Geneva, 2015.

World Development Indicators 2010, The World Bank, 2010, Washington, D.C.

GLOBAL FLOWS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

Stevan RAPAIC, Ph.D.

Abstract: Despite the fact that many authors tried to create a unified and comprehensive theory of foreign direct investment, we can conclude that such a theory still does not exist. What we can find is a large number of partial theories that explain certain trends and motivations for such movement of capital. After the fall of the Eastern Bloc foreign direct investment experienced its exponential growth. Capital that was flowing into post-communist countries through foreign direct investment mostly came in the form of privatization. Changes in the direction of liberalization of world markets, which were carried out with the help of the International Monetary Fund, World Bank, and the World Trade Organization, have allowed foreign direct investments to penetrate all parts of the world. At the end of 1990s foreign direct investment became the undisputed instrument of international funding and key to economic growth for the host countries. World can expect in 2016 increase in FDI inflows due to the growth in demand, primarily in the United States, caused by the low price of oil, the process of international liberalization of conditions for foreign investment, as well as the promotional measures of the host countries with the aim of attracting foreign capital. The most dynamic region for both the inflow and outflow of FDI is Asia, especially the developing countries in Asia. Since 2014 China has ranked first on the list of the most important host countries of FDI, while Hong Kong was the second. United States, traditional leader in the inflow of FDI fell to the third place. In regards to the sector distribution of FDI, share of the service sector is growing in relation to primary and secondary since the beginning of the 1990s.

Key words: Foreign direct investment, inflows and outflows, liberalization, privatization, developing countries.

Kratka biografija autora

Stevan Rapaic je rođen 22. septembra 1983. godine, u Beogradu. Osnovnu školu završio je u Beogradu, a gimnaziju u Sjedinjenim Američkim Državama. Diplomirao je 2007. godine, na Fakultetu političkih nauka u Beogradu – smer Međunarodne studije. Zvanje master ekonomiste stiče 2011. godine, na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, završivši studijski program: Poslovno upravljanje, modul: Trgovina – menadžment prodaje i lanaca snabdevanja. Na Institutu za međunarodnu politiku i privredu zaposlen je od 2008. godine, gde trenutno radi kao istraživač saradnik. Stevan Rapaic do sada

ima objavljenih šesnaest naučnih radova u zemlji i inostranstvu, od kojih se ističe monografija objavljena 2013. godine, na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, pod nazivom „Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini“. Na doktorskim studijama na smeru politikologija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu trenutno radi na izradi teze pod naslovom “Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)”. Učestvovao je na brojnim međunarodnim konferencijama i seminarima.